

CANKARJEVI HLAPCI V METODIČNI OSVETLITVI

V III. berilu za štiriletne srednje šole je odlomek iz Cankarjevih Hlapcev, in sicer zadnji prizori 4. dejanja. Prostorsko ločeno od odlomka je tudi nekaj vprašanj in pojasnil za dijake.

Kot v vseh štirih knjigah so tudi v tretji nanizana besedila v glavnem brez spremnega metodičnega instrumentarija. S tem člankom želim pokazati nekaj več možnosti za obravnavo konkretnega izbranega besedila v Berilu, torej odlomka iz Hlapcev. K štirim vprašanjem, dvema nalogama in razlagi besed dodajam nova vprašanja, naloge, pojasnila in dopolnitve, tako da vključujem tudi že dana vprašanja.

Naloge so zastavljene tako, da zahtevajo od dijakov poznavanje celotnega dela. Če pa se učitelj odloči samo za obravnavo odlomka, bo med nalogami izbral. Članek ponuja obsežen metodični instrumentarij in učitelj se lahko odloči, da ga bo izbral le del, kar je odvisno predvsem od tovrstne razgledanosti dijakov in od časa, ki ga daje na razpolago podrobni učni načrt.

Obravnava dramskega besedila ima poleg ostalih tudi naslednje metodične podenote:

- I. Uvod pred besedilom — lokalizacija odlomka.
- II. Postopki v oblikovanju dramske situacije in oseb.
- III. Spopadi mled osebami.
- IV. Osebe v govoru in dejanjih.
- V. Karakterološka tabela.
- VI. Scenska realizacija.
- VII. Vrsta (zvrst) dramskega besedila.
- VIII. Uvrstitev drame.

I. Lokalizacija besedila

Na volitvah zmagajo klerikalci in župnik je predstavnik nove oblasti. V šolski zbornici se uklonijo klerikalizmu (novi oblasti) vsi razen Jermana. Grozi mu službena premešitev v odročne kraje, on pa skuša z delavci ustanoviti izobraževalno društvo. Jerman v tem propade in mora iz kraja, prihodnost pa izroča kovaču Kalandru. Odlomek prikazuje poskus ustanovitve izobraževalnega društva.

II. Postopki v oblikovanju dramske situacije in oseb

Kje se godi dejanje odlomka?

Kako se dogodek zaplete in razplete?

Čemu so se zbrali Kalandar, Jerman in delavec?

Poiščite besedilo, iz katerega spoznate, od kod prihajajo ljudje.

Prebrali smo: Eno pridigo smo že slišali, zdaj pa še drugo! Kaj je bilo bistvo prve pridige?

Kako nastopa Komar proti Jermanu?

S čim Komar opravičuje svoje početje?

Je tako opravičilo sprejemljivo?

Osebe, ki nastopajo proti Jermanu, so prave kreature. Poiščite jih in določite, v kakšnem vrstnem redu jih pisatelj uvaja.

Pisatelj pravi o Nacetu, da je prismojen. Kako se to kaže v njegovem govoru?

Čemu pisatelj vključi Naceta v te prizore?

Opišite nastajanje in dinamiko množičnih prizorov.

Kje preide satira v dramo?

Dvokrat so Jermana zmedli, ko so zadeli v njegov intimni svet; poiščite ti dve mesti. Koga ima v tem odlomku Jerman za hlapce? In kdo so hlapci kot glavni moto drame?

III. Spopadi med osebami

Kako se razvija spopad med osebami?

Župnik je dolgo časa le v kontekstu navzoča oseba, ni ga pa na odru; poiščite neka, takih mest.

Kaj daje Jermanu moč, da Komarja ironično zavrača z besedami:

»Kaj? Tako lepo si se že navadil?...« V prvem dejanju poiščite prizore, ko Komar nasprotuje črnim (klerikalcem).

Jermanov spopad z množico je pravzaprav spopad z župnikom in z neumnostjo. Dokažite iz besedila, da je župnik varuh neumnosti.

Jerman pravi: »Nova resnica je obsenčila svet, izkušen človek mi jo je razložil: hlapčuj, da boš napojen in nasičen...« Kdo je ta »izkušen človek«?

Poiščite v Hlapcih dialog med župnikom in Jermanom, ki govori o hlapčevanju.

Zakaj se ljudje umaknejo Kalandru?

IV. Osebe v govoru in dejanjih

Določite, do kod je Jermanovo govorjenje umirjeno, kje se hitrost in intenzivnost pojačata in kje doseže višek (kljub vmesnim korakom nazaj).

Kako govori Komar?

- A Umirjeno
- B Vznemirjeno
- C Kriči
- Č Ironično
- D Hlastavo

Kako govori in deluje Kalandar?

- A Včasih razburljivo
- B Vedno pomirjajoče
- C Vseskozi preteče
- Č Ponavadi neprizadeto
- D Od pomirjajočega do pretečega

Kakšni so ženski glasovi?

- A Razburjeni in glasni
- B Neprizadeti in umirjeni
- C Lirično obarvani
- Č Otožni
- D Boječi in tihi

Pijani Pisek se v trenutku spremeni iz Jermanovega pripadnika v nasprotnika. Poiščite dialog med Jermanom in Piskom v 3. dejanju in določite, katera izmed oznak pripada Pisku.

- A Je zvest pripadnik napredne stvari.
- B Je pijani zapravljivec in prosjači za denar.
- C Pomaga novemu društvu iz gmotnih težav.
- Č Je skopuh in spravilja denar doma.

Naloga: Opišite in primerjajte usode protagonistov Cankarjevih političnih dramskih del — Maksa iz Kralja na Betajnovi, Ščuke iz Za narodov blagor in Jermana iz Hlapcev.

V. Karakterološka tabela

Izdeljate karakterološko tabelo za naslednje iztočnice. Pomagajte si s primerom A.

Iztočnica	Doživljajsko stanje lika (misli, občutki, pobude, namere)	Govor lika (tempo, intenzivnost)	Mimika, gestikulacija
A) Jerman: Hlapci, obsojeni za hlapce -	Razburjeno do skrajnosti, besen in nemočen.	Premor ob vejici; kriči.	Stoji na stolu in mizi; sklonjen naprej, desna roka iztegnjena, maha z njo; na obrazu izraz besa in nemoči.
B) Komar: Rekli so, da bi jih jaz - pa jih! Ljudstvo je razburjeno, hudo razburjeno - kdo bi se upiral?			
C) Anka: Daj, da ga vidim, preroka ... pozdravljen, prerok!			
Č) Kalander: Ali taka je ta reč? Nabili da me bodo? Glej, kaj si je izmislila!			

VI. Scenska realizacija

Zaigrajte zadnjo iztočnico, ko prime Kalander stol. Pripravite se glasovno, gestikularno in mimično.

Zaigrajte prizor med Komarjem in Jermanom. Pripravite za ta prizor karakterološko tabelo.

Hlapce je napisal Ivan Cankar že 1909. leta in objavil 1910., toda prvo uprizoritev so doživeli šele po pisateljevi smrti, leta 1919 — najprej v Trstu, nato v Zagrebu in šele zatem v Ljubljani. V Trstu so dramo ugodno sprejeli, v Ljubljani pa za predstavo ni bilo pravega zanimanja. Toda v Ljubljani so jo nato večkrat vračali na oder in dobivala je vedno več simpatij. Leta 1939 se je predstava spremenila v pravo manifestacijo, saj so jo gledalci šestnajstkrat prekinili z aplavzom pri odprti sceni. Po vojni je bila igra na vseh odrih slovenskih gledališč.

Nalogi za razredno skupnost dijakov:

1. Pišite v najbližje gledališče in jih prosite, naj vam dajo podatke, kolikokrat so pripravili Hlapce ter kdo je igral Jermana in župnika.
2. Ugotovite, iz katerih prizorov sta sliki v Kondorju št. 72.

VII. Vrsta (zvrst) dramskega teksta

Slovenska dramaturgija je imenovala Hlapce politično tragedijo, ki pa je hkrati ena najbolj intimnih dram glavnega junaka, učitelja Jermana, kot sporoča avtor svojemu založniku.

Cankar je mislil na dramo, ki naj bi imela izrazito politični značaj že ob volilni reformi, ki je klerikalni stranki zagotovila oblast. Ta oblast je priznavala zgolj samo sebe, saj že 1908. leta beremo v Slovencu: »Kdor je pristaš liberalno-socialdemokratske struje v učitelstvu, po naših mislih ne more biti sploh ljudski učitelj. Kdor je član organizacije, ki tako odločno pobija najsvetejša čustva našega naroda, ne sme vzgajati otrok temu narodu.«

Cankar je odšel leta 1909 v Sarajevo. Tam je dokončal Hlapce in pisal svojemu založniku Schwentnerju, da je napravil natančen portret naših »nadvse umazanih političnih

razmer«. Bil je prepričan, tako piše, da je to njegovo največje delo, zgrajeno »od kamna«. Pisatelj tudi piše, da prevladuje v prvih dveh delih satira, v tretjem pa se prične tragika.

Naloga: Poiščite začetek tragike v tretjem dejanju in ga izrazite z dvema stavkoma.

VIII. Uvrstitev drame

Hlapci spadajo med dela, v katerih Cankar obračunava s političnimi nasprotniki. S tega vidika lahko v Cankarjevi dramatikii govorimo o trilogiji Za narodov blagor, Kralj na Betajnovi in Hlapci. Cankarjevi politični nasprotniki so njegova dela besno napadali. Da je oblast hudo nasprotovala Cankarjevim dramam, zasnovnim na političnih spopadih junakov iz sodobnosti, priča med drugim tudi podatek, da je cenzura označila kar 62 mest v Hlapcih.

V Hlapcih je več stavkov, ki so postali že pravi izreki. Simbolizem pa je v drami najlepše izražen s kovačem Kalandrom.

Naloga: 1. Poiščite v danem odlomku najmanj en primer, za katerega mislite, da je bil cenzuri kamen spotike.

2. Poiščite vsaj en izrek iz Hlapcev.

3. Poiščite v slovenski književnosti primer, ko kovač predstavlja napredne sile.

Pri pisanju tega članka sem se opiral predvsem na podobne obravnave besedil v hrvatskih berilih za gimnazije, v katerih je vsako besedilo opremljeno z bogatim metodičnim instrumentarijem. Pobudo pa sem dobil tudi v novi reviji za metodična vprašanja pouka materinščine — Suvremena metodika — ki je pred kratkim pričela izhajati v Zagrebu.

Viri: Ivan Cankar, Štiri drame, Kondor 72

Tretje berilo za gimnazije

Čitanka s pregledom književnosti za IV razred (Rosandić, Šicel)

Suvremena metodika 1976/1.

Jože Lipnik
Pedagoška akademija v Mariboru

MENTORSTVO PRI ŠOLSLEM GLASILU

Danes ima že skoraj vsaka količkaj razvita šola tudi svoje šolsko glasilo. Prva leta po osvoboditvi so bili v navadi skromni stenski časopisi (stenčasi), sedaj pa se šole ponašajo že s ciklostiranimi ali tiskanimi listi. Navadno je slavist ali eden od slavistov, če jih je na šoli več, duša tega glasila, čeprav ima uradno manj pomemben naslov, npr. mentor, lektor. Če hoče, da šolsko glasilo nemoteno izhaja, svojih dolžnosti ne sme pojmovati preveč ozko, npr. jih omejevati samo na pravopisno in jezikovno popravljanje besedil, vse drugo pa prepuščati prizadevnosti učencev samih. Njegove dolžnosti so mnogo obsežnejše. Ustvariti mora celoten aparat, ki sestavlja, razmnožuje in razprodaja glasilo. Kjerkoli se zatakne, mora poskrbeti, da delo steče naprej. Začetna navdušenost mladih ljudi rada hitro uplahne in je zato potrebno vzpodbujanje in čut odgovornosti odraslega človeka, da izhajanje ne zastane.

Pri šolskem listu je toliko dela, da mentor ne more prevzeti vsega, ampak si mora zagotoviti pomoč. Dogovoriti se je treba, kako so pripravljene pri izdajanju šolskega glasila pomagati posamezni člani šolskega kolektiva, zlasti razredni učitelji, slavisti, učitelji likovnega pouka, učitelj tehničnega pouka, administratorka idr.

Še bolj kot med učitelji si je treba zagotoviti sodelavce med učenci. V začetku šolskega leta skličemo širši sestanek predstavnikov vseh oddelkov in organizacij na šoli, da se pogovorimo, kakšno tematiko bo šolski list obravnaval, katere rubrike bo vseboval, kako bo opremljen. Zlasti se je potrebno dogovoriti o pogostnosti izhajanja. Na manjših šolah in pri slabših delovnih pogojih zadostuje ena ali dve številki. Zelo solidno je, če izide po ena številka na vsako četrletje (kvartalik). To dobro ustreza ritmu šolskega dela, tako list lahko odraža utrip življenja na šoli in ni samo poročilo o opravljenem delu